[Текст] / І. Бекешкіна // Українське суспільство, 1992–2007 : динаміка соц. змін // Ін-т соціології НАН України. — К., 2007. — С. 33. **14.** Там само. — С. 32–33. 15. Там само. — С. 34. 16. Там само. — С.35, 36.

О. С. Токовенко

ПОЛІТИЧНА РЕФОРМА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СПРОБА РАЦІОНАЛЬНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Здійснюється раціональна реконструкція змісту реформування політичної системи України та подальших перспектив цього процесу в контексті теоретичних здобутків сучасної методології науки.

Ключові слова: політична реформа, політична методологія

Трансформація системи політичної влади в Україні в останні роки є однією із найактуальніших проблем, що викликає постійний поглиблений інтерес з боку як науковців політологів, так й публічних політиків. Особливістю проблематики політичного реформування в нашій країні є її сплетення з процесом боротьби політичних еліт за владу, внаслідок чого розгляд цієї проблеми набуває чітко визначених ознак інструментальності.

Провідними українськими дослідниками, насамперед Ю.А. Левенцем, М.І. Михальченком, Ф.М. Рудичем, Л.Є. Шкляром, В.П. Горбатенком, О.В. Бабкіною, В.М. Бебиком, П.П. Шляхтуном, Г.П. Щедровою, М.І. Обушним, М.В. Примушем, С.М. Наумкіною, О.О. Чемшитом та багатьма іншими здійснено глибокий та всебічний аналіз сутності та особливостей реалізації політичної реформи в Україні. Одночасно розвиток методологічної бази політологічних досліджень на основі досягнень сучасної теорії та методології науки дозволяє застосувати до аналізу проблематики політичного реформування новий, досі не використаний науковий інструментарій. Серед цього інструментарію на особливу увагу заслуговує метод раціональної реконструкції теоретичного об'єкту. Визначення евристичних можливостей застосування методу раціональної реконструкції до аналізу проблематики політичного реформування є метою даної статті.

Термін „раціональна реконструкція" як відомо ввів у науковий обмін видатний постпозитивістський методолог науки Імре Лакатос, який вважав, що розв'язання певної теоретичної проблеми передбачає застосування серед інших методологічних засобів також й методу її раціональної реконструкції, за допомогою якого можна виявити особливості теоретичного стану об'єкту дослідження шляхом розуміння закономірностей логіки його розвитку у історичній ретроспективі. Мова йде не про банальний екскурс в історію проблеми, а дійсно про її раціональну реконструкцію коли дослідник у праві ігнорувати певними історичними дрібницями, маючи перед собою за мету знайти у минулому об'єкта, що досліджується, відповідь на питання: чому серед альтернатив можливих потенційних напрямків подальшого розвитку

була актуалізована лише одна можливість, яка й призвела до теперішнього стану об'єкту [1].

Саме у такій інтерпретації метод раціональної реконструкції може бути використаний для дослідження проблематики політичного реформування. Усвідомлюючи обмежені дослідницькі можливості наукової статті, оберемо для ілюстрації інтенціональності цього методу дві базові проблеми з усього досить широкого проблемного поля політичного реформування, а саме, по-перше, проблему доцільності політичних реформ, по-друге, проблему політичної відповідальності влади.

Використання методу раціональної реконструкції до аналізу доцільності здійснення політичної реформи в Україні передбачає відповіді на наступні питання: чи відповідала політична реформа об'єктивним потребам суспільно-політичного розвитку країни та чи був обраний серед альтернативних можливих шляхів її розв'язання, той, що відповідав цим потребам?

Знаходження відповідей на ці питання передбачає наступну послідовність логічних кроків, зорієнтованих на ретроспективне бачення проблеми. Як відомо, актуалізація питання про необхідність політичних реформ у країні сягає кінця 90-х років минулого століття. Саме у цей період до крайнощів було загострено протистояння між діючою владою у особі Президента України Л.Д.Кучми та політичною опозицією. Ініціація політичної реформи з боку адміністрації Президента була сприйнята опозицією як спроба залишити при владі існуючу на той час політичну еліту шляхом перерозподілу влади у бік зменшення повноважень Президента, зайняти посаду якого реальні шанси мав кандидат від опозиції. Доведення цього протистояння до своїх крайніх форм призвело до Помаранчевої революції й практично поставило країну на межу громадянського конфлікту.

Втім аналіз реалій суспільно-політичного життя України кінця 90-х років дозволяє констатувати, що об'єктивні підстави для здійснення реформування політичної системи дійсно мали місце. Подібний висновок є похідним від застосування положень класичної теорії політичних систем, згідно яких невідповідність результатів діяльності політичної системи у вигляді політичних рішень та дій вимогам суспільного розвитку призводить до зростання дестабілізаційних процесів у суспільстві й, як наслідок, до актуалізації питання про зміну або трансформацію політичної системи [2]. Сьогодні ми можемо констатувати, що ініціація політичної реформ з боку адміністрації Президента була спробою використання негативних процесів у діяльності політичної системи задля досягнення певних політичних цілей. Але сутність справи це не змінює: в Україні були й залишаються об'єктивні підстави для реформування політичної системи.

Відкритим й сьогодні залишається питання про напрям здійснення реформування політичної системи. Напрям трансформації політичної системи зовні виглядав логічним: якщо результати діяльності політичної системи не відповідають суспільним вимогам, то реформуванню перш за все підлягають механізми дії влади, а саме взаємодія між Президентом, Парламентом та Урядом. Тобто магістральним напрямом реформування

політичної системи був обраний інституційний рівень її функціонування. Саме ця, зовні виправдана логіка з позицій раціональної реконструкції процесу політичного реформування, насправді виглядає помилковою й ця помилковість обумовлена інструментальним баченням змісту політичних реформ.

У цьому контексті згадаємо, що серед науковців мала місце дискусія термінологічного порядку, а саме, яка назва більш відповідає сутності того, що у той час намагалися здійснити: «політична реформа» або «конституційна реформа». Навіть на цьому термінологічному рівні виявлялося те, що замість реформування політичної системи насправді намагалися внести зміни в діючу Конституцію. Якщо б у ідеологів трансформації політичної системи було розуміння того, що реформування її інституційного рівня є не початковим, а тільки кінцевим кроком реформ, що процес реформування потребує перш за все зусиль, орієнтованих на комунікативний, ціннісний, діяльнісний рівні політичної системи, що у свою чергу потребує значних інтелектуальних та організаційних зусиль й може бути реалізованим у значному часовому вимірі, то це б дозволило уникнути значних ускладнень у політичному житті, свідками яких ми є сьогодні. Проблема здійсненої політичної реформи полягає у тому, що вона не змогла виробити механізмів, іманентних за суттю і об'єктивних за засобом дії, які були б спрямовані на запобігання деструктивним, руйнівним тенденціям в функціонуванні політичної системи.

Тому застосування методу раціональної реконструкції доцільно й до іншої базової проблеми політичного реформування, а саме, проблеми політичної відповідальності влади, що передбачає знаходження відповідей на питання: чому серед певних альтернативних можливостей реалізації принципу солідарної відповідальності була обрана та введена у Конституцію існуюча модель та чи відповідає вона потребам суспільно-політичного розвитку?

Застосування інструментарію методу раціональної реконструкції для знаходження відповідей на ці питання виглядає наступним чином. Саме намагання реорганізувати систему влади, насамперед взаємодію Верховної Ради та Уряду, виходячи з принципу солідарної відповідальності, з точки зору раціональної реконструкції цього процесу виглядає виправданим. Це обумовлено тим, що стаття 114 діючої до 2004 року редакції Конституції України імпліцитно містила ідею солідарної відповідальності Парламенту та Уряду. Дійсно, якщо Верховна рада давала згоду на призначення Прем'єр-міністра абсолютною більшістю голосів, то вона й несла відповідальність за його діяльність. А внаслідок того, що персональний склад Кабінету Міністрів призначався за поданням Прем'єр-міністра, якого затверджувала Верховна Рада, то вона несла відповідальність й за діяльність усього уряду. Звідси залишався один логічний крок, а саме - покласти на більшість Верховної ради функції розробки державної політики, що й було реалізовано шляхом внесення змін у Конституцію.

Проте, як свідчить п'ятирічна практика дії цієї моделі, запроваджені

кроки щодо здійснення принципу солідарної відповідальності у системі влади виявились недостатніми. Неповнота запроваджених кроків щодо солідарної відповідальності призвела до зворотного ефекту: замість гармонізації дій виконавчої та законодавчої гілок влади ми спостерігаємо процеси неузгодженості, а іноді дестабілізації у їх відносинах. Причиною цього є те, що політична реформа, задекларувавши, що функція розробки державної політики є прерогативою політичної сили, яка має більшість у Верховній Раді, тобто, що ця діяльність має політичний за змістом характер, не запропонувала конкретні механізми впровадження цієї політики, а внаслідок цього – не змоделювала механізми консолідованої відповідальності Уряду та більшості у Парламенті щодо прийнятих та реалізованих політичних рішень. Фактом залишається те, що незважаючи на існування формальних коаліцій, які мали більшість голосів у Верховній Раді останнього скликання, результативність (у сенсі кількості прийнятих законопроектів) її діяльності є низькою. Запровадження подібних механізмів, наприклад у вигляді функціонального трикутника: міністр-держсекретар-парламентський секретар, дозволило б поєднати можливі політичні та професійні зв'язки у стосунках між Урядом та Парламентом, надати їм більшої функціональності, нівелювати суб'єктивні та вузько партійні чинники цієї взаємодії.

Раціональна реконструкція процесу політичного реформування дозволяє констатувати й те, що політична реформа 2004 року дещо звузила зміст об'єктивної, суспільної потреби щодо запровадження принципу політичної відповідальності влади. Знов таки, виходячи із пріоритету інструментальності процесу реформ, акценти були зроблені на процедурах солідарної відповідальності Верховної Ради та Уряду, в той час як більш широкий контекст цього процесу, а саме питання відповідальності влади перед суспільством, взаємовідносини держави та громадянського суспільства залишилися поза межами політичної реформи.

Сьогодні ми можемо констатувати те, що низька ефективність процесів трансформації політичної системи України певною мірою пов'язана із недостатньою реалізацією соціальної ролі, яку повинні були виконувати інститути громадянського суспільства у соціально-політичному житті у перші роки нашої незалежності.. Дійсно, на зорі незалежності головну увагу було приділено розбудові державних інституцій, в той час як ідея щодо необхідності формування громадянського суспільства серед публічних політиків актуалізувалася наприкінці 90-х років.

Політична реформа, незважаючи на досить суперечливе суспільне відношення до конкретних форм її реалізації, по суті може розглядатися, якщо вивести за контекст спроби використання її зовнішніх, декларативних форм для досягнення своїх вузько партійних, кон'юнктурних цілей, як інтенція щодо активізації процесів формування громадянського суспільства.

Безумовно, поняття політичної реформи вміщує в себе цілий комплекс складових, які передбачають реформування системи політичних відношень у суспільстві шляхом більш чіткішої артикуляції політичних інтересів, раціоналізації політичної діяльності, виведення політичної свідомості

нашого суспільства на якісно новий рівень, формування активістського типу політичної культури тощо. Але й ті складові політичної реформи, на яких робиться особливий акцент політикумом сьогодні, а саме реформування системи взаємовідношень між гілками влади, збільшення питомої ваги партій у політичному житті сучасної України також входять до нагальних питань реформування політичної системи. Втім робити на цих складових політичної реформи особливий наголос було б перебільшенням, враховуючи значно ширший змістовий контекст самого поняття політичної реформи.

Насамперед йдеться про значне розширення місця та ролі партій у політичному житті країни. Безумовно, надання діяльності політичних партій значно більшої значущості в діяльності політичної системи є суттєвим кроком у напрямку розбудови громадянського суспільства сучасного світового зразку. Роль політичних партій полягає насамперед у чіткій артикуляції та інтеграції політичних інтересів різних соціальних груп громадянського суспільства. Мета груп інтересів полягає у представництві власне партикулярних і групових інтересів, а політична партія повинна провести певне вирівнювання між цими прагненнями, спричинити гармонізацію цих різноманітних, часто суперечливих інтересів . Окрім цього вкажемо і на те, що унікальність та незамінність політичних партій в системі інституцій громадянського суспільства полягає і в тому, що вони виконують своєрідну роль інтеракції між сферою громадянських прав й свобод та державними структурами. Політична партія це такий фрагмент громадянського суспільства, який артикулюючи певні політичні інтереси, має можливість на певний обмежений час при умові перемоги на виборах реалізовувати подібні інтереси шляхом входження до структур законодавчої та виконавчої влади [3, с.386-389].

Втім, позитивно оцінюючи загальну тенденцію до збільшення питомої ваги політичних партій у сучасному політичному житті України, вкажемо і на деякі дискусійні питання в контексті проблеми, яка розглядається. Перш за все звертає на себе увагу те, що ініціатори тієї редакції політичної реформи, яка сьогодні реалізується, мабуть внаслідок жорсткого політичного протистояння, в умовах якого приймалися зміни до Конституції України, дещо забули класичну політологічну аксіому про зв'язок типів виборчих та партійних систем.

Фахівці-політологи ще під час обговорення можливої реформи попереджували, що тип виборчої системи, який був реалізований в ході виборчої кампанії 2006 року, а саме пропорційна виборча система з «жорсткими» списками, коли виборець не може втрутитися у розташування кандидатів у списку і голосує за список у цілому, замість того, щоб сприяти формуванню в Україні найбільш оптимальної та апробованої в умовах європейської демократії партійної системи поміркованого (обмеженого) плюралізму (за класифікацією Дж.Сарторі), призводить до появи тенденцій, які сприятимуть формуванню партійної системи крайнього (поляризованого) плюралізму, або навіть атомізованої партійної системи, з такими притаманними їм рисами як гостре ідеологічне розмежування між

партіями, присутність серед опозиційних партій позасистемних, наявність двосторонньої деструктивної опозиції тощо.

Крім того, вкажемо також і на те, що в ході реалізації політичної реформи були зміщені акценти у бік конституювання та позиціювання здебільше політичних партій у політичному житті суспільства, в той час як такий важливий елемент системи інституцій громадянського суспільства, яким є громадсько-політичні об'єднання та рухи дещо залишився за сферою уваги. У реальній політичній практиці громадсько-поличні об'єднання та рухи завдяки притаманним їм функціям – структурування, комунікації, стабілізування суспільно-політичного життя, виступають своєрідними індикаторами суспільних потреб, компонентами груп тиску, інституціоналізованими каналами залучення людей до політики. Саме громадсько-політичні об'єднання та рухи є інструментом, притаманним саме громадянському суспільству, завдяки якому шляхом самоорганізації та самодіяльності громадяни мають можливість безпосередньо приймати участь у обговоренні та прийнятті політичних рішень.

Недостатньо динамічний розвиток інститутів громадянського суспільства вступає у протиріччя з завданнями трансформації політичної системи України, одночасний розвиток інституцій держави та громадянського суспільства дозволив би уникнути багатьох прикрих помилок, які мали місце в нашої незалежної історії. Але незважаючи на те, що завдання політичної реформи реалізуються далеко не в повному обсязі, нам слід розглядати її як перший крок, що повинен призвести до появи позитивних тенденцій в діяльності тих інститутів громадянського суспільства, які сприяють відтворенню життєдіяльності громадян насамперед у сфері економічних відносин. Динамічні зрушення мають з'явитися також і в діяльності тих інститутів, які впливають на процеси безпосереднього відтворення соціальності і здійснення контролю за дотриманням і виконанням загальноприйнятих для громадянського суспільства моральних норм у сфері соціокультурних відносин. Завдяки активізації діяльності груп інтересів та їх інститутів, насамперед політичних партій та суспільно-політичних об'єднань, громадянське суспільство повинно розпочати виконувати притаманні йому функції досягнення ідейно-ціннісного консенсусу в суспільстві [4, с.444-446].

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що застосування методу раціональної реконструкції до аналізу процесів політичної реформи в Україні дозволяє визначити відповідність її проведення суспільним потребам та з'ясувати зв'язок теперішнього стану процесу реформ з логікою їх становлення.

1. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции. И.Лакатос // Структура и развитие науки / Под. общ. ред. Б.С.Грязнова и В.Н.Садовского. – М.: Прогресс, 1978. – С.203-269. **2.** Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи. Інституційний вимір. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 389 с. **3.** Шведа Ю. Теорія політичних партій та партійних систем. – Львів: Тріада плюс,2004.

– 524 с. **4.** Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. – Київ-Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.

А. С. Романюк, В. П. Мельник

ІНСТИТУТ КОҐАБІТАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті подається категоріальний і ретроспективний аналіз інституту коґабітації. Робиться спроба екстраполювати західний досвід на українські умови та прорахувати його можливі наслідки.

Ключові слова: коґабітація, взаємовідносини гілок влади

Поняття "коґабітація*" почали використовувати у політичній науці щодо характеристики взаємовідносин президента та глави уряду/уряду у Франції між 1986 та 1988 роками. Оскільки, виконавча влада президента та прем'єр-міністра в умовах напівпрезидентської форми правління взаємопов'язані, тому реальна реалізація їхніх конституційних повноважень залежить від партійного представництва глави держави та більшості в парламенті. Згідно з А.Лейпхартом французький президент до 1986 р. (початок першого випадку коґабітації) був "…однозначно главою уряду, а прем'єр-міністр ним не був. Президентська влада була заснована більше на підтримці сильної парламентської більшості, ніж на конституційних повноваженнях"[1]. Фактично, всі дочасні прем'єр-міністри були залежні від президентів, які могли їх легко відправити у відставку, відповідно прем'єр-міністри мали не значний/формальний вплив на призначення/звільнення міністрів в уряді. У 1986 р. у Франції сформувалась ситуація, коли після парламентських виборів більшість у парламенті отримали опозиційні щодо президента Ф.Міттерана (його обрали від коаліції лівих сил і він представляв Соціалістичну партію Франції – А.Р.) політичні сили. Прем'єр-міністром протягом 1986-1988 рр. був Жак Ширак, який представляв право-центристські політичні сили (партія "Об'єднання за республіку"). Коґабітація повторилася за часів президента Ф.Міттерана з 1993 до 1995 р., коли прем'єр-міністром був Едуард Балладюр – представник "Об'єднання за республіку" та за часів президенства Ж.Ширака з 1997 до 2002 р., коли прем'єр-міністром був представник Соціалістичної партії Ліонель Жоспен.

Особливістю коґабітації було те, що президент за умов опозиційної щодо нього парламентської більшості втрачав право визначально впливати на призначення прем'єр-міністра і був змушений вносити на розгляд парламенту ту кандидатуру, яку йому пропонувала парламентська більшість. Щодо цієї ситуації Дж.Сарторі зазначив: "при об'єднаній більшості президент явно переважає над прем'єр-міністром і конституцією …і навпаки, при розколотій більшості прем'єр-міністра підтримує його власна більшість у парламенті,

* Термін походить від англійського слова cohabit – співжиття.